

ПРОТЕСТАНТИЗМ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ОСНОВ ТЕОРІЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ

Актуальність. Однією із центральних проблем, які за останні півтора століття існування релігієзнавчої науки ставили перед собою дослідники, було питання віднаходження моделей поставання і розвитку релігії. Той факт, що потужні консорціуми дослідників релігії, як от Міжнародна асоціація істориків релігій (IAHR) або Асоціація з міжнародного дослідження релігії у Східній та Центральній Європі (ISORECEA), піднімають на своїх конференціях питання наукового різнобічного аналізу принципу урізноманітнення (диверсифікації) релігії, показує, що в сучасних дослідженнях релігії на Заході окреслюється перехід від класичної теорії секуляризму до теорії диверсифікації, яка сама перебуває у стані створення і активних наукових дискусій, проте виразно цікавить навіть живих класиків релігієзнавчої науки, зокрема Айлін Баркер, Ірену Боровик, Джеймса Річардсона та інших.

Сучасне релігієзнавство, відмовляючись від концепції секуляризму у дусі Даніеля Белла¹¹⁶ шукає нові методологічні підходи у вивченні історії релігії, пропонуючи різноманітні концепції, однією з яких є концепція диверсифікації¹¹⁷. Зокрема, професор А. Баркер у своєму виступі “Diversification amongst New Religious Movements” (Каунас, Литва, 2014) чи не вперше публічно звернула увагу на те, що для того, аби лишатися незмінною, певна релігійна традиція має змінюватися. Також вона зазначила, що будь-яка мова про урізноманітнення (диверсифікацію), коли йдеться про феномен релігії, змушує дослідника говорити про процес, окреслений рухомим дієсловом, а не про статичне децо, окреслене іменником. На погляд автора, саме ці вище окреслені принципи складають сутнісне ядро нової релігієзнавчої концепції, а різноманітність форм протестантизму, про які йтиметься нижче, ще раз засвідчують той принцип, що зміни і трансформаційні процеси, розгалуження в межах певної релігійної традиції не руйнують її, а радше стверджують її життєвий потенціал, змушуючи «змінюватися, аби лишитися незмінною».

¹¹⁶ Див. дет.: Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism / D. Bell. – New York: Basic Books, 1996.

¹¹⁷ З власного архіву автора: виступи на 11 конференції ISORECEA «Religious diversification Worldwide and in Central and Eastern Europe» (Литва, Каунас, 24.04.2014) [Irena Borowik “Religious Field in CCE – Inside and Outside Differentiation, With Some References to Crimea”, Eileen Barker “Diversification amongst New Religious Movements”].

Метою даної статті є за допомогою аналізу протестантизму крізь призму концептуальних основ теорії диверсифікації показати, як саме принцип диверсифікації може спрацьовувати і виявляється на різних етапах розвитку вище зазначеної релігійної традиції.

Основний виклад. «Людські думки проповідують ті, хто вчить, що як тільки монета задзвенить у ящику, душа вилітає з Чистилища. Воістину, дзвін золота у ящику здатен збільшити лише прибуток і користолюбство, церковне ж заступництво – суто і цілком у Божому зволенні»¹¹⁸, – саме так звучать 27 і 28 теза доктора Мартіна Лютера, які з 93 іншими він запропонував для диспуту, вивісивши звернення на ворота Замкової церкви у саксонському місті Віттенберг. Очевидно, Лютер не міг знати і передбачити тоді всі наслідки своєї публічної інтелектуальної незгоди із Римо-Католицькою церквою.

Вже у перші 200 років існування протестантизму ми бачимо картину дуже стрімкого розвитку різних форм протестантизму на теренах Європи, а не культивування лише суто і виключно реформатства, як тієї традиції, яка йде прямо від Мартіна Лютера. Реформація у XVI-XVII століттях привела до відокремлення від Римо-Католицької Церкви перш за все реформатів (або інакше - євангелістів), як в Європі називали перших прибічників Мартіна Лютера, які утвердили найважливіше значення Євангелія та необхідність змін (реформування) у соціальній та церковній практиці католицизму. Пізніше вони розділилися на чотири головні течії, названі за іменами своїх духовних лідерів: лютерани (прибічники Мартіна Лютера), кальвіністи (послідовники Жана Кальвіна), цвінгліани (послідовники Ульріха Цвінглі), арміани (послідовники Якова Армінія). Наприкінці XVI – початку XVII століття цвінгліанство злилося з кальвінізмом. Найрадикальніше крило того ж таки цвінгліанства дало початок анабаптизмові. Анабаптисти внесли свої новації, виступивши за скасування церковних привілеїв, колективне землевласництво. «Поміркованих» анабаптистів під проводом Менно Сімонса почали називати менонітами¹¹⁹. В основу цих поділів лягли як тодішній соціокультурний контекст, зокрема конфронтація між різними типами бюргерства, селянства та аристократії, які підтримували той чи інший напрямок протестантизму, відстоювання своїх інтересів кожною із названих груп, так і віросповідні речі, тобто намагання тих, хто не

¹¹⁸ Лютер Мартин 95 тезисов . Диспут о прояснении действительности индульгенций / Мартин Лютер. – Пер. с лат. : А.И. Рубана под ред. Ю.А. Голубца. – СПб, изд-во "Герменевт", 1996 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://krotov.info/library/12_/ut/er_03.html

¹¹⁹ Див. дет.: Санніков С.В. Огляд історії християнства: Навчальний посібник / С.В. Санніков. – К.: Світ знань, 2007. – 720 с; Encyclopedia of Religion (Second edition). – Farmington Hills: Tomson Gale, 2005.

погоджувався з Лютером, Цвінґлі, Кальвіном, Меланхтоном щодо того, а як саме до дрібниць потрібно сповідувати протестантизм і на яку саме частину віровчення треба звернути особливу увагу чи зробити сильніший наголос. Зокрема, 1563 року англійська королева Єлизавета I Тюдор проголосила документ під назвою «39 статей», в якому прописувалися також і догматичні відмінності новоствореної її батьком Анґліканської Церкви, про яку йтиметься нижче. Скасовувався католицький догмат про чистилище, перебільшення заслуг святих та індульгенції, світська і духовна влада Папи Римського, поклоніння іконам, мощам, католицькі святі угодники, целибат та догмат про переісточнення¹²⁰, який лежить в основі католицького трактування таїнства причастя. Проте було збережено догмат про Церкву як необхідного посередника у справі спасіння людей, поділ на мирян та клір, збереження хіротонії. Пуритани, які вимагали подальшого очищення Церкви в Англії від католицьких ознак, вимагали відміни помпезного культу та заміни єпископальної системи на пресвітерську систему, за якої Церква керувалася пресвітерами, обраними громадою. Частина пуритан, тобто пресвітеріани, визнавали право світської влади втручатися до церковних справ, підтримувати її юридичним і фінансовим шляхами, переслідувати так звані «єресі» проти офіційної церкви. Інша складова пуританства, тобто конгреґаціоналісти-індепенденти, вимагали повного відокремлення від Анґліканської Церкви, бо були переконані, що істинна Церква може бути сформована лише за її межами, а також закликали перебудувати Церкву на основі конгреґаціоналізму, церкви-общини. Баптисти ж висунули вимогу, що дійсним членом помісної церкви може бути лише особа, яка свідомо прийняла хрещення, а не та, що здобула його в силу традиції чи вимоги закону¹²¹. Наголосимо, що кожне нове протестантське утворення, яке далі набувало форми деномінації, намагалося наголосити на своїй догматичній винятковості, яка дійсно полягала у віросповідних новелах, або у принципі повернення до забутих іншими норм перших християн тощо.

¹²⁰ Переісточення – це богословський термін, який використовується для уточнення сенсу перетворення хліба і вина в Тіло і Кров Ісуса Христа в таїнстві євхаристії. Сенс використання цього терміну не в тому, що він здатний пояснити спосіб переміни Святих Дарів, а лише в тому, що він акцентує на сутнісному зміні, таким чином, ще більше стверджуючи об'єктивну реальність цього таємничого переміни. Згідно з ученням Католицької церкви, яке було прийнято на 4-м Латеранському Соборі в 1215 році *doctrina de fide*, переісточення – це процес повного сутнісного (але не акцидентної) перетворення хліба і вина (Святих Дарів) в Тіло і Кров Христову. Розробка догмату належить Фомі Аквінському. Анґліканство не приймає терміну «переісточення», визнає присутність справжніх тіла і крові Христових у Святих Дарах, які приймаються з вірою.

¹²¹ Детальніше : Митрохин Л.Н. Баптизм / Л.Н. Митрохин. – М., Политиздат, 1974. – С. 14-18.

Паралельно на Британських островах розрив стосунків місцевої Католицької Церкви з Римом призвів до появи Англійської Церкви під проводом, що також було своєрідною новацією, англійського найвищого сюзерена, тобто короля. Спершу англійство постало як «середній шлях» між католицизмом та континентальним протестантизмом. Бажання позбавитися від католицької догматики та культу в англійстві призвело до появи пуританства, яке об'єднало під собою представників різних течій. Зокрема, кальвінізм в Англії та Шотландії набрав подоби пресвітеріанства. Взаємодія кальвінізму та анабаптизму дала життя баптизмові, конгрегаціоналізму та квакерам.

Вслід за загальними тенденціями у континентальному протестантизмі англійство також не лишилося цілісним і монолітним, а почало ділитися на різні деномінації. Перш за все сформувалася так звана «висока церква» армініан. Далі з'явилися «євангельська низька церква», тобто осередки армініанських баптистів, пресвітеріан, квакерів тощо, та третє відгалуження, так звані «індепенденти», під назвою яких об'єднано конгрегаціоналізм та кальвіністських баптистів. Багато з представників перелічених вище течій англійства стали піонерами, які принесли протестантизм до США та Канади, які перебували у колоніальній залежності від Британської імперії. І в континентальній Європі, і на Британських островах, географічно відокремлених від решти Європи, розгортається процес постійного реформування протестантської Церкви з появою низки форм, як саме ця Церква має виглядати, фактично різних протестантських деномінацій.

Континентальна Європа, незважаючи на релігійні процеси, які відбувалися у Великобританії та її заокеанських колоніях, продовжувала створювати нові протестантські деномінації. Паралельно з існуванням низки інших протестантських відгалужень, які постали раніше у часі на 100-150 років, виникає баптизм, який від початків має два розгалуження. У армініанській версії він визнає вчення Якова Армінія про свободу волі людини, а у кальвіністській лишається на позиціях Жана Кальвіна про напередвизначення. Проте без новацій, вже цього разу традиційно, не обходиться. Версія Армінія (голландця Якова Гармензена) була відповіддю, інтелектуальним запереченням позицій француза Кальвіна про «подвійне напередвизначення», за яким Бог вже давно поділив усе людство на когорту спасених і приречених на пекельні муки, чого змінити аж ніяк не можна. Гармензен пропонує тезу про свободу вибору людини, яка отримує початково благодать від Бога, і може стати або на шлях спасіння або загибелі. Бог в цій ідейній конструкції завдяки своєму всезнанню знає про вибір кожної людини наперед. І йдеться при цьому не про «наперед визначення», а про «передбачення» певної стратегії людських дій. Ричард Мюллер називає Якова Армінія одним з десятка чи трохи більше християнських теологів, які надали теологічній традиції

поступальний напрямок. До того ж, на думку цього науковця, з легкої руки Армінія постає одна з трьох систематичних моделей в протестантстві, поряд із реформатською та лютеранською, яка на його час була «насправді відкритою до нового раціоналізму»¹²². Крім цього наприкінці XVII століття в протестантизмі виникає реакція на спробу певних протестантських Церков оголосити себе ортодоксальними, церковно-формалізованими, тобто рух пієтизму. Ідейні новації, які так чи інакше реалізуються – це своєрідний маркер протестантизму до наших днів¹²³.

Цей короткий, стислий і неповний історичний екскурс дозволяє одразу унаочнити той факт, що на початку модерного часу у європейську практику входить принципово нове релігійне явище, яке протягом наступних 500 років своєї історії показує, що його динамізм, свобода варіативності дозволяє йому бути стійким до вимог часу, зокрема й нинішнього, коли змінюється форми запитів і потреб, на які релігія змушена відповідати, якщо вона хоче існувати. На наш погляд, дуже добре щодо такої ситуації висловився американський дослідник, соціолог релігії Роджер Фінке: «Релігійні організації утримують життєздатність організації завдяки охороні осердя релігійного життя, а також запровадження інновацій для служіння членам своєї організації та адаптації до їхнього постійно змінного середовища»¹²⁴.

Зауважимо, що ентузіазм та позитивне ставлення до динамічної і завдяки цьому багатоваріантної релігії поділяють далеко не всі науковці, а тим більше представники богослови певних релігійних течій, зокрема їх лідери. «Приклад захоплення світського світу повагою до різних точок зору і поглядів став шкідливим прикладом і для християн. І от з'являються захисники богословського плюралізму, інакодумства та ересей. Це насправді дуже серйозна проблема для сучасних церков ЄХБ. В середині них одночасно починають діяти декілька відмінних і часто таких, що виключають одне одного, богословських шкіл, не всі з яких знаходяться у рамках системи віровчення ЄХБ. Це розмиває нашу віру і заплутує вірян,

¹²² Richard Muller *God, creation and providence in the thought of Jacob Arminius* / Muller Richard. – Grand Rapids, 1991. – P. 281-285.

¹²³ Доречним в такому випадку видається питання, чи був Яків Арміній, так само, як протестантські лідери після нього, або його сучасників, тим, хто запропонував повноцінну альтернативу реформованому християнству, а чи ж простим еретиком, як його могли назвати опоненти-сучасники? Це питання лишається відкритим, але воно підштовхує до думки, що від самих початків свого існування протестантизм мав і інтелектуальні, і системні можливості не лише до внутрішньої полеміки, яка зумовлювала появу нових напрямків, а й збереження цих нових гілок у рамках самого протестантизму.

¹²⁴ Finke Roger *Innovative Returns to Tradition: Using Core Teachings as the Foundation for Innovative Accommodation* / Roger Finke // *Journal for the Scientific Study of Religion*. – 2004. – Vol. 43. – № 1. – P. 19-35.

багато з яких не в силах самостійно вивчити всі особливості запропонованих шкіл»¹²⁵, – пише популярний баптистський публіцист Ігор Колгарьов з Росії. Подібні негативні оцінки доволі легко можна знайти і серед дописів або коментарів представників інших протестантських течій, а якщо ширше – інших відгалужень християнства і навіть інших релігій.

Завдяки науковій трансдисциплінарності, на позиціях якої стоїть автор статті, важливість врахування критерію динаміки під час релігієзнавчих досліджень вдається пояснити. В результаті, як пише російський науковець Лариса Киященко, формується новий тип дослідницької діяльності, який отримує низку назв у філософії науки, зокрема йдеться про «постнекласичну науку», «постакадемічну науку», науку «другого модерну». Вона зазначає, що виробництво наукового знання на сучасному етапі – «це гібрид фундаментальних досліджень, прагматично орієнтованих на отримання корисного ефекту»¹²⁶. Екзистенційна енергія життєвого досвіду реалізується в багатоманітності науково, філософськи, теологічно, дисциплінарно заснованих рішень. Однак складність екзистенційних проблем є такою, що жодний з дисциплінарних засновків за всієї своєї необхідності не може претендувати на достатність: «істина зіштовхується з істиною, благо з благом, правда з правдою, і цим викликають апорію розуму, яка генерує парадоксальний імпульс пошуку засновків та обґрунтування, але вже у сфері трансдисциплінарних комунікацій життєвого світу – у сфері загально значимого»¹²⁷. Ця універсальна значимість виражає соціальну конфекцію і спирається на об'єктивний склад спільної дії колективу. Загальному надається ідеального змісту, який адресований кожній людині, і в цьому розумінні воно є універсальним. Це стосується також можливості зрозуміти певні процеси, притаманні релігії як цілому, за аналогією з процесами, що відбувається і є притаманними культурі. Аналогічну матрицю можна застосувати для прослідковування і аналізу динаміки, притаманної протестантству.

Якщо вдатися до такої аналогії, ми побачимо, що не лише тільки у культурної або релігійної статички, але й у динаміки є своє засадниче опертя. Для культури і для релігії ними є будь-які новації. І релігія, і культура належать до соціокультурних феноменів, які обертаються довкола людини – продуцента і реципієнта тих продуктів, які дають релігія і культура. Зокрема культурогенез, який, на наш погляд, може аналізуватися як аналог для розуміння процесів і закономірностей

¹²⁵ И. Колгарев Будьте единомысленны, братья баптисты! [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://rus-baptist.narod.ru/edinomyslenny.htm>.

¹²⁶ Киященко Л.П. Постнеклассическая философия – опыт трансдисциплинарности // Постнеклассика: философия, наука, культура. Коллект. монография. Под ред. Л. Киященко и В. Степин. – СПб., 2009.- С.137-170.

¹²⁷ Там само. – С. 143.

релігієгенезу, є одним з видів соціальної та історичної динаміки культури, що полягає в породженні нових культурних форм і їхній інтеграції в існуючі культурні системи, а також у формуванні нових культурних систем і конфігурацій. Сутність культури полягає в процесі постійного самооновлення культури не тільки шляхом трансформаційної мінливості вже існуючих форм і систем, але і шляхом виникнення нових феноменів, що не існували в культурі раніше. Як і щодо будь-якого з соціокультурних феноменів, зокрема релігії, політики, медіа тощо, не можна говорити про одноразовість і одночасність події їхнього початку в епоху сивої давнини людства, але про процес постійного породження нових соціокультурних форм і систем. З позицій еволюційної теорії головною їхньою причиною є необхідність адаптування людства до мінливих умов їхнього існування шляхом вироблення нових форм (технологій і продуктів) діяльності і соціальної взаємодії (речей, знань, уявлень, символів, соціальних структур, механізмів соціалізації та комунікації тощо).

Генеза соціокультурних систем майже збігається за своїм змістом і формами з релігійними трансформаціями, що складаються за діяльнісною ознакою (за профілями діяльності та взаємодії суб'єктів), проходить фази визрівання «соціального замовлення» на нові види діяльності, практичного формування технологій, прийомів і навичок цих нових напрямків у процесі розподілу праці, а також виділення суб'єктів, що спеціалізуються в цих областях соціальної практики тощо.

Якщо придивитися і вдатися до глибшого аналізу, то стратегія, окреслена вище, поширюється й на релігію, зокрема на її конкретні форми, зокрема протестантство (незалежно від його географічної локації). Динамізм утворення різних протестантських деномінацій перш за все можна охарактеризувати як позитивне явище, своєрідну ілюстрацію, яким чином релігія є не лише динамічною, живою, а й як вона здатна адаптуватися, попри постулат вічності і неперехідності її вчення, з одного часу до іншого¹²⁸.

Релігійні реалії України також цілком вкладаються у вище окреслену логічну матрицю. Протестантство в Україні з'являється у 30-40 роках XVI століття, шукає собі місця поряд з римо-католицизмом та православ'ям. Для того, щоб на довго закріпитися і затриматися на тутешніх теренах, протестантам треба було адаптуватися до умов, які відрізнялися від західноєвропейських. Варто зазначити, що від самих початків протестантство приходить на українські землі у своїй варіативній різноманітності¹²⁹. Першою організаційно оформленою новою течією в Україні стало лютеранство. Центрами лютеранських впливів на Україну

¹²⁸ New Approaches to the Study of Religion / Ed. by Peter Antes, Armeen Geertz, Randy R. Warne. – Berlin: Walter de Gruyter, 2008. – P. 345-385.

¹²⁹ Див. дет.: Протестантизм. Т.5// Історія релігії в Україні: у 10-ти т./ За ред. проф. П. Яроцького – К.: Світ знань, 2002.

були Краків і Люблін, з яких місіонерська діяльність спрямовувалася у Холмщину, Підляшшя та Галичину. Лютеранство було егалітарнішим на відміну від шляхетського кальвінізму¹³⁰. Аутсбургське сповідання охоплювало купецькі, міщанські та ремісничі стани, тобто ті, що переважали серед німців-колоністів, які мешкали, здебільшого, у містах – головних центрах реформаційних рухів Західної та Східної Європи¹³¹. За реєстром протестантських осередків в Україні XVI-XVII століття лютеранські громади діяли у Львові, Венгрові, Мордах, Нурці та Найдорфі на Берестейщині, Язлівці - на Поділлі¹³². Членами цих зборів (окрім, звичайно, самих патронів та їх родичів-однодумців) обов'язково ставали усі підлеглі нововіра, якщо йшлося про представника місцевої аристократії, або найближче оточення міщанина чи купця. Середньовічний принцип «чия країна, того і віра» на теренах України мав свою вітчизняну конкретизацію, тобто право патронату, що було основою для юридичного й економічного підпорядкування церкви світському правителю.

Також варто згадати рух *чеських братів*, який трохи пізніше поширюється й на терени сучасної України. Порівняно з лютеранством і чеським братством кальвінізм в Україні, зокрема у другій половині XVI століття, мав неабиякі успіхи, став тут на тривалий час провідною протестантською конфесією. Перша протестантська громада анабаптистів з'являється у Володимирі-Волинському у 1536 р. У 40-х рр. свою діяльність розпочинають лютерани, згодом кальвіністи та антитринітарії; у першій половині XVII ст. розгортається діяльність соціан. У XVII ст. протестантизм із Волині, Підляшшя, Холмщини і Галичини поширюється на Поділля, Київщину, Закарпаття. Протестантські громади в Україні розгортають широку видавничу, просвітницьку діяльність. Друкується Святе Письмо національними мовами, збірки проповідей і повчань.

У XVIII-XIX століттях на українських теренах з'являються нові протестантські течії, зокрема меннонітство, баптизм, методизм. Історично найостаннішими приходять і активно діють аж до тепер поряд із іншими напрямками протестантизму п'ятидесятники, адвентисти та свідки Єгови¹³³.

¹³⁰ Дет. див.: Любащенко В.І. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / 2.вид., доп. і випр. / В.І. Любащенко. – К. : Поліс, 1996.

¹³¹ Тазбир Я. Общественные и территориальные сферы распространения польской реформации // Культурные связи народов Восточной Европы. – М., 1976. – С.110-118.

¹³² Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні. / М. С. Грушевський. – К.: "Освіта", 1992. – С. 67-71.

¹³³ Дет. див.: Любащенко В.І. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій. – К. : Поліс, 1996.; Протестантизм. Т.5// Історія релігії в Україні: у 10-ти т./ За ред. проф. П. Яроцького – К.: Світ знань, 2002; Санніков С.В. Огляд історії християнства: Навчальний посібник. – К.: Світ знань, 2007 та ін.

Релігійний ландшафт сучасної України цікавий тим, що на ньому репрезентовано цілу низку течій пізнього протестантизму, кожна з яких має декілька автономних одне від одного об'єднань-відгалужень. Зокрема нині на теренах нашої держави діють такі об'єднання євангельських християн-баптистів, як Всеукраїнський Союз об'єднань християн-баптистів, Рада Церков ЄХБ, незалежні громади ЄХБ, Братство незалежних церков і місій ЄХБ та Асоціація незалежних євангельських християн-баптистів. Статистика свідчить, що баптистів не можна вважати винятком, оскільки те саме стосується адвентистів, репрезентованих в Україні Церквою Адвентистів Сьомого дня, об'єднанням адвентистів-реформістів і незалежною громадою адвентистів Сьомого дня. Подібним чином ситуація полягає і в інших протестантів, репрезентованих цілим гроном організацій, які різняться одна від іншої назвами та величиною.

Так чи інакше, але доведеним фактом лишається та річ, що перераховані представники пізньопротестантських течій від моменту здобуття Україною незалежності і по нині аж ніяк, попри всю красу заяв про єкуменічний процес, не прагнуть стати, як заповідав Ісус Христос, одним цілим. Свого часу з цього приводу слушно висловився український релігієзнавець професор Анатолій Колодний: глобалізація усіх сфер суспільного життя, яка розпочалася в ХХ столітті, зумовила появу єкуменічних тенденцій в різних християнських конфесіях, хоч кожна з них виявляє своє розуміння єкуменізму. До того ж, мова йшла радше про ті чи інші форми єкуменізму. «Єкуменічний рух, про який так багато говорять і який одержав навіть міжнародне організаційне оформлення, перетворюється часто у засіб самопропаганди і вияву ще більшої неприязні, ніж це було у відносинах між християнськими течіями до того. Бо ж, пізнаючи особливості християнського думання й обрядового діяння інших конфесій, кожний суб'єкт цього єкуменічного процесу, замість того, щоб визнавати можливість різноманіття шляхів до Бога, виявлення справжньої повноти християнської традиції через її конфесійну різноманітність, зумовлену особливостями соціокультурного розвитку народів, що засвідчив Ісус Христос своєю П'ятидесятницею, все більше утверджується в думці про свою єдиноістинність і єдинонепогрішимість. Звідси й маємо, що диференціація християнських конфесій продовжується майже з геометричною прогресією»¹³⁴, – так професор охарактеризував стан християнства при входженні у Третє тисячоліття його історії. Далі він слушно запитує про те, яке майбутнє очікує християнство в новому тисячолітті, якщо воно саме у своїх міжконфесійних і міжцерковних відносинах ігнорує основну заповідь Сина Божого, аби всі були одне?

¹³⁴ Колодний А.М. Входження християнства в нове тисячоліття // Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози (тематична збірка вибраних статей і тез). – К., 2009. – С.8.

Інтерпретація останнього запитання підштовхує нас до запитання про те, а чи дійсно у середовищі українських громад пізніх протестантів відбуваються переважно конвергентні процеси, де що таке, що сприяє їхній цілковитій інтеграції принаймні в межах таких абстрактних конструкцій, як просто «баптисти», просто «адвентисти» і просто «євангелісти» чи «п'ятидесятники»? Пальму першості у створенні нових відгалужень в середині течії по праву ділять між собою баптисти і п'ятидесятники, яких, наприклад, станом на 2011 рік у переліку зареєстрованих релігійних організацій у нашій державі зареєстровано 13 баптистських організацій, і, відповідно, інших – 8 течій (якщо не брати до уваги низку неохристиянських, харизматичних рухів, які в нашій інтерпретації можуть бути дочірніми і поставати на основі усталених баптизму і п'ятидесятництва)¹³⁵. На цей самий час адвентисти в Україні репрезентовані трьома течіями. Навіть попри специфічність українського релігійного ландшафту, очевидно, що принаймні протестантизм як такий історично виробив механізм, згідно з яким і виживання релігійної традиції, і її транслювання у часі полягає у здатності «змінюватися аби лишитися незмінними».

Аналіз українського контексту протестантства, який спирається на методологію дослідження систем, показує, що воно як з'явилося на українських теренах у декількох варіантах, так і продовжує існувати тут у різних формах, не зрощуючись між собою і не виділяючи якусь одну провідну форму, а являючи собою слушну ілюстрацію для принципу динамічної єдності у протилежностях. Протестантизм на українських теренах запозичує ті форми розвитку та існування, які були вироблені на території його походження та активного розвитку. Так само як на теренах континентальної Європи, в Україні він утверджує свої новаторські форми, зокрема ближче до нашого часу набуває національних рис (згадати хоча б появу Української Лютеранської Церкви) і вдається до певних запозичень набутоків православної традиції (баптистські церкви) тощо. Цей різновид християнства в такий спосіб впродовж 500 років свого існування на європейських і українських теренах втілює чи не найголовніший принцип конкуренції на релігійному ринку, надаючи вірянам багатоманіття вибору форм, проте лишаяючи сутність найголовніших постулатів свого віровчення незмінною, адже лютерани і адвентисти говорять про відмінні речі у своєму віровченні (зокрема, перші про принцип напередвизначення, а другі – про швидкий прихід кінця світу та встановлення «тисячолітнього царства Христового»), проте вони всі лишаяються представниками однієї й тієї ж самої течії у християнстві.

За умови зростання комплексності питань, які аналізує релігієзнавство, розширення його горизонтів і підходів, порівняння

¹³⁵ Див.: Релігійна карта України 1991-2011 років // Релігійні меншини України. Т. 7. – К., 2011. – С.594-595.

досліджень різних соціокультурних систем із використанням підходів, які пропонує концепція диверсифікації, може бути достатньо плідним, щоби методологічно збагатити дослідників релігії. Без урахування під час релігієзнавчого дослідження параметру динамічності релігії як результат можемо отримати висвітлення лише певних аспектів цього надзвичайно комплексного і всеосяжного явища.

Попри надзвичайно вагомій досягнення - як українських, так і світових релігієзнавців – доводиться констатувати той факт, що питання про питомий характер релігії та релігієгенез, оптимальні методи та знаряддя їхнього дослідження є актуальним завданням для сучасних науковців і потребує додаткового опрацювання. Релігія є іманентною складовою життя людини як соціобіологічної істоти, здатної до абстрактного мислення, трансцендентування, моделювання майбутнього. Тому кожний її аспект, навіть такий, який покищо не надається для наукового аналізу або не є таким в силу усталеної практики, має свою величезну цінність завдяки тому, що він є частиною її живої системи, яка постійно трансформується разом із людиною. Аналіз досліджень та проведення паралелей з іншими соціокультурними системи, зокрема політики, культури, медіа, науки тощо, їхнього питомого характеру та закономірностей розвитку дозволить якісніше і повніше пролити світло на подібні процеси в надрах релігії, прогнозувати їхнє розгортання в часі та виявити, пояснити інші, які характеризують її як унікальне і самобутнє, сповнене цінності і значення явище.

Анотація

Статтю присвячено розгляду протестантизму під кутом зору головних принципів теорії диверсифікації, зокрема урізноманітнення та змінності форм як запоруки реального здійснення «незмінності за рахунок змін». Показано, що збереження і трансляція релігійної, зокрема протестантської, традиції є комплексним процесом, в якому важливу роль відіграють різні формотворчі фактори різноманітної етимології.

Ключові слова: протестантизм, теорія диверсифікації, соціобіологічна система, урізноманітнення.

Protestantism in the light of the conceptual foundations of diversification theory. Current article considers Protestantism from the perspective of the main principles of the theory of diversification, including a change and forms variability as a prerequisite for real exercise "held constant through change." It is shown that the preservation and transmission of religious, particularly Protestant, tradition is a complex process in which an important role is played by various factors shaping by the multiform etymologies.

Key words: Protestantism, the theory of diversification, socio-biological system, change.